
CÂTEVA OBSERVAȚII DESPRE NECROPOLA ROMANĂ TIMPURIE DE LA NOVIODUNUM

Liana Oța*

Abstract: *Despite of a large number of papers, either synthetic studies on the funerary rituals, papers whose purpose was to publish graves or discussions about certain types of items or burials, there are still questions about the Noviodunum cemetery waiting for an answer. A few years ago, in a study about the funerary world in Moesia Inferior, I tried, taking into account what has been published so far, to outline an overview on the Noviodunum necropolis or on different types of burials found there – funerary structures with burnt pit, inhumation burials in a pit, in a box or in a sarcophagus. The purpose of this paper is to resume the general discussion about the cemetery of Noviodunum, especially in the light of the different types of burials or categories of grave-goods, in order to complete the abovementioned analysis.*

Rezumat: *În ciuda unui număr mare de lucrări, fie studii de sinteză asupra ritualurilor funerare, articole care aveau ca scop publicarea unor morminte, sau discuții asupra anumitor tipuri de piese sau de complexe funerare, încă sunt întrebări referitoare la necropola de la Noviodunum care își așteaptă răspunsul. Acum câțiva ani, în sinteza despre lumea funerară din Moesia Inferior, am încercat, pe baza materialului publicat până în prezent, să conturez o imagine de ansamblu asupra necropolei de la Noviodunum sau asupra diverselor tipuri de morminte descoperite – complexe cu groapa arsă, morminte de înhumare în groapă, în cutie sau în sarcofag. Studiul de față își propune să reia discuția de ansamblu asupra necropolei de la Noviodunum, privită mai ales prin prisma tipurilor de complexe funerare descoperite și a categoriilor inventarului funerar, și să completeze analiza amintită.*

Keywords: *Noviodunum, cemetery, graves, grave-goods, mounds, inhumation, cremation.*

Cuvinte cheie: *Noviodunum, necropolă, morminte, inventar funerar, tumuli, înhumare, incinerare.*

Din punctul de vedere al numărului de morminte cercetate, necropola municipiului Noviodunum¹ oferă una dintre cele mai importante secvențe de complexe funerare din provincia Moesia Inferior. Esențial pentru orice abordare a peisajului funerar al orașului antic menționat este faptul că majoritatea mormintelor cercetate au fost publicate. Despre necropola de la Noviodunum s-a scris mult până acum, fie articole al căror scop principal era cel de a pune în circulație complexe funerare descoperite², studii de sinteză asupra ritualurilor funerare³, ori discuții asupra anumitor tipuri de piese⁴ sau de complexe funerare⁵.

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București, email: loredanaota@gmail.com

¹ Barnea 1988, 55; Suceveanu, Barnea 1993, 167.

² Bujor 1960, 525-539; Bujor, Simion 1961, 391-397; Simion 1984, 75-88; Simion 1994-1995, 121-149; Simion 2007a, 307-338.

Și totuși, în ciuda acestui număr important de lucrări, încă sunt întrebări și probleme referitoare la necropola de la Noviodunum care își așteaptă răspunsul, dintre care le menționez doar pe cele care mi se par semnificative pentru o imagine cât mai completă a sitului. În primul rând, surprinzător mi se pare că niciuna dintre lucrările menționate nu face referire la numărul total al mormintelor din necropola de la Noviodunum descoperite la un anumit moment dat, ci doar la numărul total al tumulilor cercetați. O altă întrebare se referă la raportul numeric (fie și estimativ) dintre mormintele plane și cele tumulare. Chiar dacă majoritatea mormintelor plane au fost distruse, oare nu s-au putut recupera nici un fel de date despre ele sau nici un fel de inventar, care să îngăduie o minimă comparație cu inventarul înmormântărilor tumulare? Mai multe precizări despre tipul de ardere a gropii, cantitatea de oase calcinate și de reziduuri de la rug găsite în complex ar fi necesare unei mai bune înțelegeri a mormintelor de incinerare de la Noviodunum și ar permite răspunsul la o întrebare esențială – toate complexe de incinerare reprezintă în același timp și morminte propriu-zise sau nu? Deși importantă pentru toate complexe funerare din care s-au mai recuperat oseminte, indiferent de tipul lor (incinerare sau inhumare), încă lipsește o analiză antropologică, fie și doar pentru mormintele de inhumare. Ilustrația numeroasă a unora dintre contribuțiile care conțin un catalog relativ detaliat al mormintelor descoperite nu este racordată cu enumerarea pieselor de inventar, astfel încât multe piese desenate și chiar unele fotografii ale înmormântărilor nu pot fi corelate cu un anumit complex funerar. Justificată de numărul relativ redus de pagini care pot fi alocate unui articol dintr-o revistă, lipsa unei descrieri detaliate și mai ales a ilustrației inventarului depus într-un complex funerar împiedică o discuție amănunțită despre tipologia pieselor, modalitatea lor de producere (piese locale sau provenite din import) și chiar stabilirea unei cronologii amănunțite, cu referire la toate mormintele. Ar mai fi de menționat inclusiv faptul că, atât în lucrările mai vechi, cât și în cele mai recente, rămân încă destul de multe complexe al căror inventar, în special ceramic, nu a fost enumerat în totalitate, ci a fost doar menționat într-o formulare generală („fragmente ceramice de la vase...”), ceea ce pune sub semnul incertitudinii orice statistică asupra inventarului necropolei, pe baza căreia să poată fi ulterior construită o discuție asupra tipului de comportament funerar practicat la Noviodunum în perioada romană timpurie.

Acum câțiva ani, în sinteza despre lumea funerară din Moesia Inferior, am încercat, pe baza materialului publicat până în prezent, să conturez o imagine de

³ Bujor 1963, 167-169; Simion 1994, 91-105; Simion 2007b, 176-194.

⁴ Baumann 2009, 217-230; Baumann 2010, 120, nr. 24; Oța 2010, 395-405; Simion 1995, 215-228; Simion 1996, 113-136; Simion 2000-2001, 387-395; Simion 2005-2006, 173-182.

⁵ Alexandrescu-Vianu 1970, 293-294, nr. 24-26; Baumann 1984, 225, nr. 7; Simion 2008, 251-276.

ansamblu asupra necropolei de la Noviodunum⁶ sau asupra diverselor tipuri de morminte descoperite – complexe cu groapa arsă, morminte de inhumație în groapă sau în sarcofag⁷. Studiul de față își propune să reia discuția de ansamblu asupra necropolei de la Noviodunum, privită mai ales prin prisma tipurilor de complexe funerare descoperite și a categoriilor inventarului funerar, și să completeze, atât cât este posibil pe baza materialului publicat până acum, analiza întreprinsă în monografia amintită.

Necropola de la Noviodunum este alcătuită aproape în exclusivitate din morminte acoperite de tumuli (Fig. 1). Din cele 124 de înmormântări despre care există date în literatura de specialitate, doar două complexe (numerotate de mine M. 3⁸ și M. 4⁹ – primul de inhumație în sarcofag, al doilea complex cu groapa arsă) sunt, în mod cert, plane, și lor li s-ar mai putea adăuga încă trei (M. 2, M. 120 și M. 121 – două de tipul inhumație în sarcofag, unul cu rit necunoscut)¹⁰. Două morminte, a căror datare în timpul epocii Principatului nu mi s-a părut certă (M. 11¹¹ și M. 102¹²), au fost excluse din analiza de față (vezi Tabelul 2).

30 de tumuli au fost cercetați până în anul 2007¹³, dar în literatura de specialitate nu există date decât pentru 23 dintre ei.

⁶ Oța 2013, 286-287.

⁷ Oța 2013, p. 24-25, 91, 131.

⁸ Abrevierile folosite în această contribuție sunt M. pentru mormânt și T. pentru tumul.

⁹ Pentru comoditatea lecturii, în monografia asupra lumii funerare din Moesia Inferior (Oța 2013), am re-numeratat toate complexele funerare publicate. Bibliografia completă și echivalența numerotării fiecărui complex funerar din publicație cu cea realizată de mine se găsește în cataloagele de la finalul analizei fiecărui tip de mormânt. Fiindcă mi s-a părut, cel puțin mie, mult mai simplu de lucrat cu numerotarea continuă propusă de mine pentru fiecare necropolă din Moesia Inferior, am păstrat acest sistem de citare și în lucrarea de față. De aceea, atunci când citez bibliografia despre un anumit complex funerar, referirea se va face întotdeauna la publicația inițială și la re-numerotarea mea din 2013 (pentru necropola de la Noviodunum, re-numerotarea poate fi consultată în Oța 2013, 34-35, 75, 98, 117-118, 135, 159, 169, 172, 178, 362 și în lucrarea de față, Tabelul 2).

¹⁰ Alexandrescu-Vianu 1970, 293-294, nr. 25 și Oța 2013, 135, nr. 15 (pentru M. 2); Bujor, Simion 1961, 396, Alexandrescu-Vianu 1970, 294, nr. 26, ISM I, 396, nr. 275, ISM V, 289-290, nr. 280, Baumann 1984, 225, nr. 7, Simion 2008, 254-255, nr. 1, Oța 2013, 135, nr. 15 (pentru M. 3); Bujor, Simion 1961, 396 și Oța 2013, 34, nr. 18 (pentru M. 4); Simion 2008, 258, nr. 5 și Oța 2013, 178, nr. 36 (pentru M. 120); Simion 2008, 261, nr. 9 și Oța 2013, 135, nr. 15 (pentru M. 121).

¹¹ Moisil 1910, 48; Oța 2013, 362, nr. 18.

¹² Baumann *et alii* 2004, 147; Oța 2013, 362, nr. 18.

¹³ Simion 2007b, 177.

Numărul de morminte acoperite de fiecare tumul este variabil¹⁴:

- șapte tumuli cu un singur mormânt (patru, eventual cinci, de tipul complexe cu groapa arsă¹⁵ și două de tipul inhumație în sarcofag);
- două movile cu câte două morminte fiecare (inhumație în cutie¹⁶+complex cu groapa arsă și inhumație în cutie+complex cu ritul necunoscut, din care nu s-a mai păstrat decât cutia);
- un tumul cu trei complexe funerare (două de inhumație în sarcofag și un complex cu groapa arsă).

În proporție aproape egală cu tumulii care acopereau între unul și trei morminte sunt movilele funerare în care au fost amenajate între patru și nouă înmormântări, după cum urmează:

- patru tumuli cu câte patru morminte fiecare (fie trei de tipul complexe cu groapa arsă și unul cu rit necunoscut – două cazuri; fie toate de tipul complexe cu groapa arsă – un caz; fie trei de tipul complexe cu groapa arsă și unul de inhumație în groapă – un caz);
- doi tumuli cu câte cinci morminte fiecare (patru de tipul complexe cu groapa arsă și unul de inhumație în groapă sau trei de tipul complexe cu groapa arsă și două de inhumație, între care unul în sarcofag);
- un tumul cu șapte înmormântări (toate de tipul complexe cu groapa arsă);
- doi tumuli cu câte nouă morminte fiecare (patru de tipul inhumație în groapă, unul de tip inhumație în sarcofag și patru complexe cu groapa arsă sau opt complexe cu groapa arsă și un mormânt de inhumație în groapă).

Numere mai mari de morminte se întâlnesc în mod excepțional:

- un tumul cu 10 înmormântări (șase complexe cu groapa arsă, un mormânt de incinerare de tip neprecizat, două morminte de inhumație în groapă și unul de inhumație în sarcofag);
- un tumul cu 12 morminte (11 complexe cu groapa arsă și unul cu rit necunoscut);
- un tumul cu 12 sau 13 morminte (10 complexe cu groapa arsă, două morminte de inhumație în groapă și un complex care a fost publicat drept cenotaf¹⁷, deși pare să fie mai degrabă legat de o încercare, abandonată însă, de ridicare a unui monument funerar¹⁸);

¹⁴ Oța 2013, 286.

¹⁵ Vezi Oța 2013, 14-16, unde am discutat pe larg și am definit ceea ce înțeleg eu prin complexe cu groapa arsă.

¹⁶ Pentru discuția asupra tipului și motivele alegerii unei astfel de denumiri vezi Oța 2013, 99-100.

¹⁷ Simion 1984, 81.

¹⁸ Oța 2013, 157 și 276, nr. 3.

- un tumul cu 17 morminte (10 complexe cu groapa arsă, șase morminte de inhumație în groapă și unul cu resturile arderii pe rug depuse într-o urnă).

În puține cazuri tumulii cu înmormântări multiple conțineau un singur tip de complexe funerare:

- fie numai de incinerare (T. XXVII-A și T. I-C, cu patru, respectiv șapte complexe cu groapa arsă);
- fie numai de inhumație (posibil T. XXXI-A, cu un mormânt de inhumație în cutie cert și unul din care s-a mai păstrat doar cutia, care nu este exclus să fi fost tot un complex de inhumație, având în vedere absența mormintelor cu resturile incinerării pe rug depuse în cutie la Noviodunum, cel puțin în acest stadiu al publicării materialului, dar mai ales raritatea unui astfel de tip de înmormântări în mediul orășenesc din Moesia Inferior¹⁹).

Printr-un echilibru al mormintelor de inhumație și de incinerare se caracterizează trei tumuli:

- tumulul „Bădila” (cinci morminte de inhumație și patru de incinerare);
- T. XXIX-A (trei morminte de incinerare și două de inhumație);
- tumulul din punctul „Groapa Cailor” (două morminte de inhumație și unul de incinerare).

În cazul a șase tumuli, incinerarea era ritul predominant, aproape exclusiv, asociată cu câte un mormânt cu rit necunoscut (T. I din punctul „La Două Movile”, T. XXVIII-A, T. XXXII-A), sau cu câte unul de inhumație (T. II din punctul „La Două Movile”, T. II-B, T. V-B).

Alți trei tumuli se caracterizează prin predominarea incinerării, asociată cu inhumația, dar fără a arăta dezechilibrul remarcat anterior:

- T. II-A cu 11 morminte de incinerare și șase de inhumație;
- T. II-C cu 10 morminte de incinerare, două de inhumație și un complex al cărui caracter de mormânt nu este sigur;
- T. XXX cu șapte morminte de incinerare și trei de inhumație.

După trecerea în revistă din rândurile anterioare, este necesară o explicație. Încă de la publicarea monografiei despre mormintele romane timpurii din Moesia Inferior am atras atenția asupra includerii tumulului descoperit la „Bădila”²⁰, considerat de G. Simion și V.H. Baumann ca aparținând proprietarului unei *villa rustica*²¹ în analiza dedicată necropolei de la Noviodunum. Argumentele pe care le aveam atunci în vedere se refereau la tipurile mormintelor și inventarul lor, care nu se deosebeau în mod semnificativ în raport cu restul înmormântărilor din jurul cetății (termenul de

¹⁹ Oța 2013, 49-50.

²⁰ Simion 1977, 123-124.

²¹ Baumann 2008, 223; Simion 2008, 256.

comparație cel mai apropiat fiind mormintele din T. XXX), la care se adăuga distanța, nu foarte mare (aproximativ trei kilometri sud de orașul antic). La prima vedere, argumentele în favoarea separării tumulului „Bădila” de restul înmormântărilor tumulare din jurul orașului antic sunt izolarea sa teritorială și faptul că este, cel puțin deocamdată, singurul tumul în care mormintele de inhumație le depășesc numeric pe cele de incinerare. Aceste două caracteristici își găsesc însă și o altfel de explicație. O privire pe planul necropolei tumulare de la Noviodunum (Fig. 1)²² arată că distanțele relativ mari între tumuli nu se înregistrează doar în cazul movilei cercetate la „Bădila”, ci pot fi observate și în ceea ce privește tumulii din sectoarele B sau C²³. O eventuală singularizare prin proporția inversă dintre inhumație și incinerare nu poate fi nici ea absolutizată, prin prisma comparației cu tumulul din punctul „Groapa Cailor”, care acoperea două morminte de inhumație în sarcofag și doar un complex cu groapa arsă. În absența unei cercetări arheologice detaliate a zonei dintre T. XVII-A și tumulul din punctul „Valea Capacției-Bădila” și a împrejurimilor acestui din urmă tumul, relația dintre o posibilă *villa rustica* și înmormântările de la „Bădila” rămâne încă sub semnul întrebării, iar faptul că eu am analizat movila menționată în ansamblul necropolei de la Noviodunum nu înseamnă că exclud complet posibilitatea ca movila de la „Bădila” să fi fost amenajată pentru mormintele familiei unui proprietar de teren din teritoriul orașului Noviodunum. Subliniez doar multiple asemănări între înmormântările de la „Bădila” și alți tumuli, care aparțin cu certitudine cimitirului urban (precum T. XXX). Aceste similitudini pot fi observate în ceea ce privește amenajarea mormintelor, tipul de inventar funerar depus, vârsta și sexul defunctelor din sarcofage (în ambele cazuri, la început a fost îngropată o adultă, iar ulterior a fost înmormântată și o adolescentă) sau practicile ulterioare înmormântării (depuneri de ceramică)²⁴. Înțelegerea caracteristicilor înmormântărilor din movila de la „Bădila” devine astfel mult mai ușoară și își găsește coerența mai degrabă în ansamblul necropolei de la Noviodunum decât separat de aceasta.

Situația publicării mormintelor de la Noviodunum a rămas neschimbată față de anul 2013, prin urmare și statistica tipurilor de complexe funerare întocmită de mine este aceeași²⁵: 83 complexe cu groapa arsă, 17 morminte de inhumație în groapă, 10 morminte de inhumație în sarcofag, două morminte de inhumație în cutie, un mormânt cu resturile arderii pe rug depuse în urnă, un mormânt de inhumație (M.

²² Simion 1994-1995, fig. 1; Simion 2008, fig. 1.

²³ Se poate compara, de exemplu, cu distanța dintre tumulul VI și ultimul tumul inclus în sectorul B, cel puțin egală cu distanța între tumulul „Bădila” și T. XVII-A. O distanță destul de apropiată se înregistrează și între tumulii II și III din sectorul A (Fig. 1).

²⁴ Pentru amănunte, vezi Oța 2013, 264-265.

²⁵ Oța 2013, 286.

51²⁶, posibil în cutie din bolovani de piatră sau în groapă acoperită cu pietre, deși trebuie remarcat faptul că nici una dintre aceste două situații nu are, până acum, antecedente la Noviodunum).

Mormântul de incinerare M. 96 a fost interpretat de G. Simion drept mormânt de ardere pe loc²⁷, ceea ce este însă contrazis de arderea superficială și cantitatea mică de cărbune observată în complexul amintit. Chiar dacă în literatura recentă a fost subliniat faptul că nu orice groapă arsă reprezintă un rug, devenit apoi și mormânt, prin lăsarea pe loc a osemintelor calcinate²⁸, nici în acest caz încadrarea M. 96 drept complex cu groapă arsă nu este sigură. Definiția propusă de mine în 2013 a complexelor cu groapa arsă²⁹ avea în vedere complexe caracterizate prin gropi mari, cu pereții arși relativ continuu, fără mari întreruperi, pe o grosime de câțiva centimetri, în care s-au păstrat resturi ale arderii (reziduuri de la rug, precum cărbuni și cenușă, oase calcinate, inventar funerar). Expresia folosită de autor, „ardere superficială” pare să contrazică cel puțin unul din criteriile enumerate mai sus (acela al grosimii de câțiva centimetri al arderii), astfel încât am preferat excluderea M. 96 dintr-un tip funerar și așa grevat de prea multe incertitudini. Încadrarea M. 96 drept mormânt cu resturile arderii pe rug depuse în groapă nu mi s-a părut nici ea sigură, având în vedere că ar fi fost singurul complex funerar de acest tip de la Noviodunum, iar literatura de specialitate nu atestă, în acest stadiu al cercetării, prezența acestui tip de morminte în necropole ale orașelor romane³⁰. Prudența în ceea ce privește M. 96 mi s-a părut, cel puțin deocamdată, cea mai potrivită alegere. Fără îndoială că reluarea studiului mormintelor de la Noviodunum, pe baza documentației de șantier, va clarifica nu numai tipul exact al M. 96, dar va răspunde și la întrebări al căror răspuns rămâne acum imposibil de precizat, pe baza puținelor date publicate (toate complexele cu groapa arsă de la Noviodunum sunt și morminte? Dacă nu, care este proporția mormintelor propriu-zise? Cele 83 de complexe cu groapa arsă, 84 dacă se ia în calcul și M. 96, au toate aceleași caracteristici sau se pot discerne grupe de morminte care diferă între ele ca amenajare?). Ritul funerar (incinerare sau inhumare) a șase morminte rămâne necunoscut³¹, iar interpretarea M. 83 ca cenotaf este supusă unor semne de întrebare, pe care le-am detaliat mai sus.

Necropola de la Noviodunum cuprindea însă cu certitudine un număr mai mare de complexe funerare decât cele 124 morminte (dintre care 122 sigur datate în

²⁶ Simion 1984, 78; Oța 2013, 172, nr. 17.

²⁷ Simion 1994-1995, 125.

²⁸ Vezi discuția la Oța 2013, 14-15.

²⁹ Oța 2013, 16.

³⁰ Oța 2013, 39.

³¹ Oța 2013, 178, nr. 36.

sec. I-III p.Chr.) publicate, având în vedere cei 20 de tumuli lăsați pentru cercetarea viitoare³² și mormintele de inhumație sau de incineratie plane, imposibil de estimat ca număr, distruse³³. Existența a cel puțin două morminte plane (poate chiar cinci dacă se iau în calcul și complexe nesigure) ridică o altă problemă care nu poate fi decât formulată în stadiul actual al cercetării, răspunsul urmând a fi dat în viitor – care este raportul numeric dintre mormintele tumulare și cele plane din cimitirul de la Noviodunum. Până acum, cimitirul de la Noviodunum rămâne singura necropolă cu amenajare preponderent tumulară din Moesia Inferior, deși mă întreb, judecând prin prisma altor exemple din aceeași provincie, dacă nu cumva este doar o impresie rezultată din concentrarea cercetării pe un anumit tip de obiective. Nu iau ca termen de comparație orașele grecești, a căror tradiție de întemeiere ar putea fi eventual invocată ca argument al unei situații deosebite³⁴, nici necropolele rurale alcătuite exclusiv din tumuli, al căror număr este, fără excepție, mic (maximum 12 la Sredina³⁵, Velikovo³⁶, poate și între satele Stejaru și Vasile Alecsandri³⁷). În niciuna din necropolele orașelor întemeiate de romani din Moesia Inferior mormintele nu sunt cu precădere tumulare, chiar dacă numărul tumulilor era estimat ca fiind mare, precum la Nicopolis ad Istrum, de pildă³⁸. Deși mormintele orașelor romane din Moesia Inferior nu sunt publicate decât în foarte mică măsură, datele din literatura de specialitate nu arată nicăieri altundeva o astfel de predominare a înmormântărilor tumulare în raport cu cele plane. Mormintele tumulare coexistă cu cele plane la Oescus, din sec. al II-lea până la începutul sec. al V-lea³⁹, iar din 38 de morminte despre care există date în literatura de specialitate, doar unul, de inhumație în groapă, era tumular⁴⁰. Doar două morminte erau cu certitudine tumulare la Marcianopolis, cărora li s-ar mai putea adăuga încă trei, dintr-un total de 46 de complexe funerare care mi-au fost accesibile din publicații⁴¹. Numeroșii tumuli vizibili pe o distanță de până la 3,5 km de așezarea de la Troesmis⁴² nu au fost încă cercetați, astfel încât o paralelă între cele două situații este, cel puțin în acest moment, hazardată. Nici

³² Simion 1994, 91; Simion 2007b, 178.

³³ Bujor, Simion 1961, 396.

³⁴ Atrag totuși atenția asupra numărului mic de înmormântări tumulare de la Histria (26), în raport cu cele plane (cel puțin 99) – Oța 2013, 293.

³⁵ Torbatov 1992, 91.

³⁶ Vasilčin 1990, 33.

³⁷ Topoleanu 2010, 167.

³⁸ Ivanov 1960, 286.

³⁹ Kovačeva 1984, 79.

⁴⁰ Oța 2013, 78 și 287.

⁴¹ Oța 2013, 78, 101, 120, 289-290.

⁴² Ștefan 1971, 50; Alexandrescu, Gugl 2014, 295.

comparația cu necropolele fortificațiilor din Moesia Inferior nu oferă vreun argument al cvasi-exclusivității înmormântărilor tumulare, care să constituie astfel o analogie viabilă pentru situația *actuală* de la Noviodunum. Singurele excepții care ar putea fi citate sunt Tegulicium (unde însă nu s-au săpat decât cinci tumuli dintr-un grupaj de movile mici)⁴³, eventual Dimum, unde au fost observați 19 tumuli în apropierea fortificației, fără a fi însă cercetați⁴⁴. Raportul dintre înmormântările tumulare și cele plane este covârșitor numeric în favoarea celor plane în celelalte necropole ale fortificațiilor romane: 11 tumuli și un număr mare de morminte plane la Capidava⁴⁵, 13-14 tumuli și câteva sute de morminte plane, date pe parcursul sec. II-IV p. Chr. la Abrittus⁴⁶, două necropole plane la Carsium, cu peste 95 de înmormântări date în sec. II-VI⁴⁷ și doar una tumulară, din care s-au cercetat 10 morminte⁴⁸. Chiar în cazul unei predominări numerice a înmormântărilor tumulare, precum cea observată pentru mormintele de inhumație în groapă de la Barboși-Galați (10 morminte plane și 12, posibil 14, tumulare)⁴⁹, disproporția nu este atât de accentuată ca la Noviodunum.

Asupra modului de amenajare a mormântului, depunere a defuncțiilor și componenței inventarului funerar din necropola de la Noviodunum m-am referit când am analizat fiecare tip de complex funerar înregistrat în Moesia Inferior⁵⁰. Deși unele dintre observațiile din monografie vor fi reluate și cu acest prilej, voi încerca, în rândurile ce urmează, să pun accentul pe principalele caracteristici ale mormintelor de la Noviodunum. Nu voi proceda la o analiză separată pe tipuri de morminte (care a fost opțiunea mea în monografia ce avea drept scop, printre altele, și definirea tipurilor de morminte din Moesia Inferior), ci voi încerca să compar fiecare trăsătură caracteristică a diferitelor tipuri de complexe funerare noviodunense, pentru a obține, în măsura posibilului, un răspuns la întrebarea dacă există anumite constante de amenajare a mormintelor sau de inventar funerar specifice necropolei analizate, indiferent de tipurile de morminte.

Amenajarea mormintelor de inhumație în groapă de la Noviodunum este exclusiv tumulară, la fel cu cea a celor două complexe de inhumație în cutie, a mormântului cu resturile arderii pe rug depuse în urnă, a mormântului de inhumație, a celui de incinerație și a celor șase complexe cu rit necunoscut. Două din cele 10

⁴³ Teodorescu, Mateescu 1916, 49.

⁴⁴ Mitova-Džonova 1986, 505.

⁴⁵ Opriș *et alii* 2012, 33.

⁴⁶ Jvašov 1930, 58; Hoddinott 1975, 163-164; Radoslavova, Atanasov 2008, 187-188.

⁴⁷ Nicolae 1993, 222 și 224-226.

⁴⁸ Buzdugan *et alii* 1998-2000, 425-435.

⁴⁹ Oța 2013, 78.

⁵⁰ Oța 2013, 18-25, 78-92, 105-113, 120-131.

morminte de inhumație în sarcofag erau plane (deși cu semne de întrebare pentru unul dintre ele), la fel și un complex cu groapa arsă din totalul de 83 publicate până acum.

Gruparea pe tumuli a mormintelor arată că ridicarea unui tumul peste un singur complex funerar caracterizează două tipuri de morminte – complexele cu groapa arsă (patru cazuri) și inhumația în sarcofag (două cazuri). Este de remarcat faptul că, de regulă, indiferent de câte morminte acoperea un tumul, sarcofagele se întâlnesc doar câte unul/tumul, cu o singură excepție (tumulul de la „Groapa Cailor”, cu două morminte de inhumație în sarcofag dintr-un total de trei acoperite de aceeași movilă). Cele două morminte de inhumație în cutie sunt îngropate în tumuli separați, dar ambii caracterizați printr-un număr total mic de complexe funerare (mai precis două). În cazul mormintelor de inhumație în groapă predomină obiceiul îngropării unui număr mic de astfel de complexe într-un tumul (de trei ori câte un mormânt și de două ori câte două astfel de morminte), cu excepția tumulului „Bădila” (patru morminte de inhumație dintr-un total de nouă) și T. II-A (șase morminte de inhumație dintr-un total de 17). Probabil firesc pentru tipul predominant de complexe funerare de la Noviodunum, complexele cu groapa arsă sunt de obicei grupate în număr mare într-un tumul – câte trei (patru cazuri), patru (trei cazuri), șase, șapte, opt, 10 și 11 (câte un caz fiecare). Excepțiile sunt în număr de două: tumulul de la „Groapa Cailor” (un complex cu groapa arsă dintr-un total de trei morminte) și T. VI (un complex cu groapa arsă dintr-un total de două morminte).

Formele și amenajările constructive ale gropilor arată interesante împrumuturi între diferitele tipuri de morminte atestate la Noviodunum. Majoritatea complexelor cu groapa arsă (63) au groapa construită în trepte. Defuncta din M. 98⁵¹, de inhumație în groapă, avea capul și călcâiele așezate pe dale de piatră, iar groapa mormântului era, de asemenea, construită în trepte. Groapa M. 118⁵², de inhumație, avea un perete căptușit cu patru țigle așezate vertical, iar pe fundul gropii se mai puteau observa urmele unei podele din lemn. Cutia M. 120⁵³ era construită din calcar, la fel ca majoritatea sarcofagelor descoperite la Noviodunum, dar capacul consta dintr-o lespede așezată plat, la fel cu capacul M. 6⁵⁴ (inhumație în cutie de cărămizi, cu podea din țigle). Podeaua nepavată a cutiei construite din cărămizi și pietre a M. 53⁵⁵ era arsă, deși ritul funerar era cel al inhumației. În cele mai multe cazuri, capacul complexelor cu groapa arsă consta din cărămizi sau țigle, așezate orizontal (patru morminte) sau în două ape

⁵¹ Simion 1994-1995, 126; Oța 2013, 98, nr. 16.

⁵² Simion 2007a, 315-316; Oța 2013, 98, nr. 16.

⁵³ Simion 2008, 258, nr. 5; Oța 2013, 178, nr. 36.

⁵⁴ Bujor 1960, 531; Bujor, Simion 1961, 393, 395; Oța 2013, 117, nr. 7.

⁵⁵ Simion 1984, 79; Oța 2013, 79, nr. 1.

(15 morminte), și nu este exclus ca și M. 59⁵⁶, de inhumație în groapă, să fi avut un asemenea tip de capac înainte de jefuirea sa, judecând după puținele fragmente de țigle care s-au descoperit pe fundul gropii.

Numărul defuncțiilor variază în funcție de tipul mormintelor. Din păcate, absența unei analize antropologice împiedică orice estimare de acest gen în cazul complexelor cu groapa arsă. Totuși, judecând după datele avute la dispoziție, regula pare să fie cea a îngropării unui singur defunct în mormânt, așa cum se poate observa în toate cele 17 morminte de inhumație în groapă, în trei sarcofage, într-un mormânt de inhumație în cutie și într-unul de inhumație. În mormântarea mai multor decedați în același complex funerar se înregistrează în patru cazuri: trei sarcofage, dintre care două cu câte două defuncte (M. 15⁵⁷ și M. 92⁵⁸ – deși inscripția acestuia din urmă nu se referă decât la o femeie de 40 de ani, Ulpia Iulia⁵⁹, soția lui P. Aelius Mithres⁶⁰) și unul cu trei înhumați (M. 5⁶¹, cu doi adulți și un copil), cărora li se adaugă un mormânt de inhumație în cutie, M. 53⁶², unde deranjarea scheletelor nu a permis numărarea lor.

Orientarea cadavrelor nu este cunoscută decât pentru relativ puține morminte – 33, cărora li se adaugă un număr neprecizat de schelete din cutia M. 53. În ordine descrescătoare a frecvenței, axele de orientare atestate pentru defuncții din necropola de la Noviodunum sunt: E-V (nouă cazuri – defuncții din cinci morminte de inhumație în groapă, două complexe cu groapa arsă, un sarcofag și un complex de inhumație), N-S (cel puțin șapte cazuri – defuncții din trei sarcofage, două complexe cu groapa arsă, un mormânt de inhumație în groapă și unul de inhumație în cutie, cărora li se adaugă scheletele din celălalt mormânt de inhumație în cutie descoperit la Noviodunum), S-N (șase cazuri – defuncții din trei complexe cu groapa arsă, două morminte de inhumație în groapă și un sarcofag), NV-SE (patru cazuri – defuncții din două complexe cu groapa

⁵⁶ Simion 1984, 79, Oța 2013, 98, nr. 16.

⁵⁷ Simion 1977, 125-127; Simion 2008, 256-257, nr. 3; Oța 2013, 135, nr. 15.

⁵⁸ Simion 1994-1995, 122-124, 130-132; Simion 2008, 259-261, nr. 8; Oța 2013, 135, nr. 15.

⁵⁹ Este greu de precizat dacă 40 de ani constituia vârsta sa reală, atunci când a murit, sau este vorba de o „vârstă rotunjită” (Mihăilescu-Bîrliba 2014, 175; Mihăilescu-Bîrliba, Curcă 2010, 145-146; Mihăilescu-Bîrliba, Piftor 2011, 387; Piftor 2007-2008, 142-144).

⁶⁰ Conform inscripției, P. Aelius Mithres era casier al flotei (Simion 1995-1996, 122-124; Simion 2008, 260), fără a putea însă ști dacă era într-adevăr militar sau un civil care a primit această funcție (Matei-Popescu 2010, 255).

⁶¹ Bujor 1960, 526, 529-531; Bujor, Simion 1961, 393, 395; Alexandrescu-Vianu 1970, 293, nr. 24; Simion 2008, 255-256, nr. 2; Oța 2013, 135, nr. 15.

⁶² Pentru a nu încărca textul cu excesiv de multe note, trimiterile bibliografice au fost făcute doar atunci când m-am referit pentru prima oară, în articolul de față, la un complex funerar. În cazul în care nu există nici o notă, înseamnă că literatura referitoare la complexul respectiv a fost citată anterior.

arsă și din două morminte de inhumație în groapă), SE-NV (defuncții din trei morminte de inhumație în groapă⁶³), NE-SV (defuncții din două morminte de inhumație în groapă), SV-NE (un decedat dintr-un complex cu groapa arsă), V-E (la fel). Cu excepția mormintelor de inhumație în cutie, ai căror defuncți erau orientați pe direcția N-S (și aceeași situație nu este exclus să fi caracterizat și cutia din M. 52⁶⁴), tipurile de morminte mai des atestate în necropola de la Noviodunum nu se caracterizează prin uniformitatea orientărilor. Șase axe de orientare se înregistrează pentru 15 morminte de inhumație în groapă (cinci cazuri E-V, trei cazuri SE-NV, două morminte S-N, două cazuri NV-SE, două morminte NE-SV, un caz N-S), trei axe de orientare au fost observate pentru șapte sarcofage (trei defuncți orientați N-S, cărora li se adaugă alte două sarcofage cu aceeași orientare, fără însă a mai putea ști dacă cei înmormântați aveau aceeași orientare sau nu, și câte unul orientat E-V și S-N). Diversitatea orientărilor este împinsă la extrem în cazul complexelor cu groapa arsă: șase axe de orientare pentru 11 defuncți (trei cazuri S-N, câte doi defuncți orientați N-S, NV-SE, E-V, câte unul cu orientare V-E și SV-NE), dar, având în vedere că orientarea a 71 de gropi ale unor complexe cu groapa arsă este cunoscută, varietatea s-ar putea dovedi și mai mare, în cazul în care ar mai fi posibilă determinarea orientării incinerărilor.

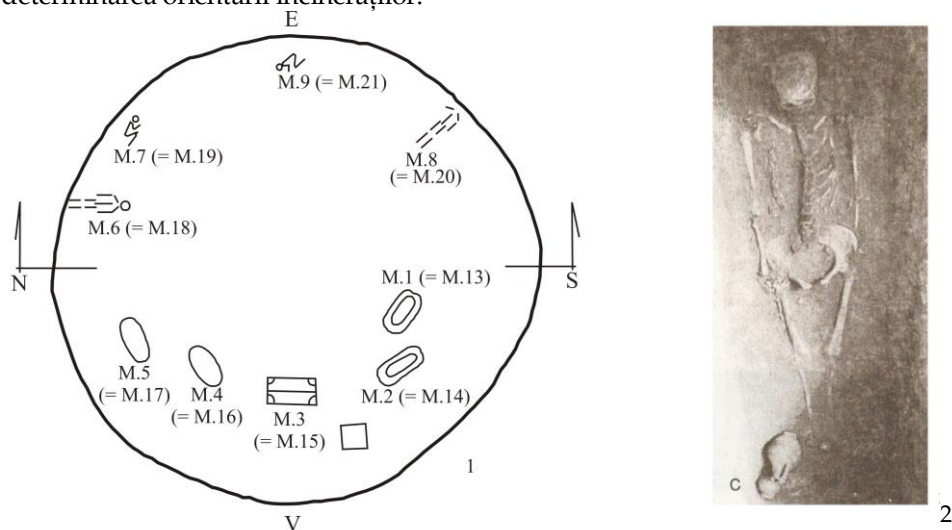

Fig. 2. 1. Planul tumulului „Bădila”, cu morminte re-numerotate; 2. T. XXX M. 6 = M. 98 / 1. Plan of „Bădila” tumulus, with re-numbered graves (Simion 1977, pl. II); 2. T. XXX M. 6 = M. 98 (Simion 1994-1995, Fig. 4c).

⁶³ Tot aici am socotit și M. 20, figurat pe planul tumulului cu orientarea SE-NV (fig. 2/1 = Simion 1977, planșa II), deși în text orientarea apărea ca fiind SV-NE (Simion 1977, 126).

⁶⁴ Simion 1984, 78-79; Oța 2013, 178, nr. 36.

Poziția de depunere în mormânt a putut fi precizată doar pentru 20 de cadavre. Cea mai des întâlnită poziție este cea de decubit dorsal, cu mâinile întinse pe lângă corp (șapte defuncți din tot atâtea morminte de inhumație în groapă, unul dintr-un mormânt de inhumație în cutie, șapte defuncți din patru sarcofage). Pentru un mormânt de inhumație în groapă s-a observat depunerea cadavrului în poziția întins pe spate, cu brațul drept întins pe lângă corp și cel stâng cu palma pe abdomen (M. 85)⁶⁵, iar ambele defuncte din sarcofagul M. 15 erau înmormântate în poziția decubit dorsal, cu palmele pe abdomen. Singulare ca poziție sunt două schelete chircite, ambele găsite în tumulul „Bădila” (M. 19 și M. 21)⁶⁶ (Fig. 2/1).

În prea puține cazuri se cunoaște **vârsta** celor înmormântați în necropola de la Noviodunum – abia 21. Balanța înclină în favoarea copiilor, înregistrați în 12 cazuri (cinci în morminte de inhumație în groapă, trei în complexe cu groapa arsă – dintre care unul presupus doar pe baza dimensiunilor gropii, doi în sarcofage – dar într-un caz vârsta a fost presupusă doar pe baza dimensiunilor sarcofagului, unul într-un mormânt de inhumație și unul într-un complex funerar de incinerație) și șapte adulți (cinci în sarcofage – dintre care unul atestat doar pe baza inscripției și doi în morminte de inhumație în groapă). Cele două adolescente au fost înmormântate în două sarcofage (M. 15 și M. 92), de fiecare dată alături de câte o femeie adultă.

Din păcate, la fel de puține sunt și **determinările de sex** – posibile, în majoritatea cazurilor doar pe baza inventarului funerar. 18 sau 19 persoane erau de sex feminin, dintre care șapte sau opt erau înmormântate în cinci sarcofage (într-un singur caz inscripția dezvăluie identitatea defunctei – M. 92), câte una în M. 12⁶⁷ și M. 123⁶⁸, câte două în M. 15 și M. 92, poate și în M. 5. Depunerea podobabelor sau a pieselor de toaletă în inventarul funerar a 12 complexe – două de inhumație în groapă (M. 18⁶⁹ și M. 98⁷⁰), nouă complexe cu groapa arsă (M. 7, M. 49, M. 64, M. 67, M. 87, M. 91, M. 104, M. 109, M. 110⁷¹) și unul de inhumație (M. 51) permite ipoteza atribuirii lor

⁶⁵ Simion 1984, 81; Oța 2013, 98, nr. 16.

⁶⁶ Simion 1977, 126-127; Oța 2013, 98, nr. 16.

⁶⁷ Morintz 1973, 378-379; Simion 2008, 257, nr. 4; Oța 2013, 135, nr. 15.

⁶⁸ Simion 2008, 259, nr. 6-7; Oța 2013, 135, nr. 15.

⁶⁹ Simion 1977, 126; Oța 2013, 98, nr. 16.

⁷⁰ Simion 1994-1995, 126 – publicat ca mormânt al unei femei adulte, deși la p. 128 se contrazice, atribuindu-l unui copil. Dacă într-adevăr Simion 1995-1996, fig. 4c ilustrează M. 98, așa cum este indicat în text și în lista figurilor, atunci scheletul pare să aparțină unei persoane adulte, cu toate că semnele de întrebare nu lipsesc nici de data aceasta – mai precis, în ilustrație se văd clar două vase ceramice la picioarele scheletului (fig. 2/2), deși în text nu există nici o referire la prezența ceramicii în inventarul M. 98.

⁷¹ Bujor 1960, 528, 533, Bujor, Simion 1961, 393, 395, Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 7); Simion 1984, 78, Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 49); Simion 1984, 80, 84, Oța 2013, 34-35, nr. 18

tot unor femei. Prezența armelor în inventarul M. 93 și M. 94⁷² (ambele complexe cu groapa arsă) poate fi invocată ca argument al înmormântării unor persoane de sex masculin, cum tot bărbat era și defunctul din sarcofagul M. 3⁷³ (certitudinea fiind, de această dată, datorată inscripției).

Despre **inventarul** mormintelor de la Noviodunum am scris și cu alt prilej, când am discutat tipurile de morminte sau am trecut în revistă necropolele din Moesia Inferior⁷⁴, avertizând totodată asupra dificultăților neașteptate create de lipsa trimerilor la planșe în articole care pun în circulație un număr important de morminte⁷⁵. Din această cauză, toate observațiile care se fac despre inventarul mormintelor de la Noviodunum sunt grevate de o anumită incertitudine, derivată din neconcordanța descrierilor cu materialul ilustrat⁷⁶. În ciuda acestor greutăți, voi încerca însă o comparație între numărul de piese depuse și tipologia inventarului diferitelor tipuri de complexe funerare înregistrate la Noviodunum.

Încă de la început, ar trebui atrasă atenția asupra faptului că numărul aparent mare (34) al mormintelor fără inventar este o circumstanță care se datorează, în majoritatea cazurilor (20), jafului sau distrugerilor. Datorită distrugerii inerente, prin ardere, a unei părți din inventarul funerar al complexelor cu groapa arsă, numărul obiectelor depuse și uneori chiar și tipologia lor sunt greu de cunoscut cu precizie. Semnele de întrebare au în vedere 11 complexe, unde starea fragmentară a vaselor ceramice nu a permis estimarea numărului lor, astfel încât nici numărul total exact al pieselor de inventar depuse nu mai poate fi cunoscut (M. 25, M. 28, M. 48, M. 54, M. 60, M. 61, M. 64, M. 75, M. 103, M. 109, M. 113⁷⁷). 14 complexe cu groapa arsă au avut

(pentru M. 64); Simion 1984, 80, Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 67); Simion 1984, 81-82, Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 87); Simion 1984, 82, Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 91); Simion 2007a, 309-310, Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 104); Simion 2007a, 311, Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 109); Simion 2007a, 312, Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 110).

⁷² Simion 1994-1995, 124-125, 132, Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 93); Simion 1994-1995, 125, 131, Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 94).

⁷³ Despre originea lui Alexandros, fiul lui Heracleon, vezi ISM I, 396, nr. 275; ISM V, 289-290, nr. 280.

⁷⁴ Oța 2013, 24-25 (complexe cu groapa arsă), 68-70 (morminte cu resturile arderii pe rug depuse în groapă), 91-92 (morminte de inhumație în groapă), 111-113 (morminte de inhumație în cutie), 126-128 și 131 (morminte de inhumație în sarcofag), 286-287 (inventarul necropolei).

⁷⁵ Simion 1984; Simion 2007a.

⁷⁶ Dau ca unic exemplu Simion 2007a, unde la discuția generală despre inventar este ilustrată o amforetă (318, fig. 11/6 și 14/6), care nu se regăsește în catalogul mormintelor, nici măcar ca termen.

⁷⁷ Simion 1984, 76 și Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 25, M. 28); Simion 1984, 78 și Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 48); Simion 1984, 79 și Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 54); Simion 1984, 80 și Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 60, M. 61, M. 64); Simion 1984, 81 și Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M.

ca inventar una sau două piese, predominant vase ceramice, cu excepția M. 14 (singurul inventar găsit consta dintr-o pixidă de plumb)⁷⁸, M. 56 (unde s-a găsit un opaiț)⁷⁹ și M. 39 (caracterizat prin asocierea opaiț+monedă)⁸⁰. În alte 18 complexe cu groapa arsă s-au depus câte trei sau patru piese de inventar, singura excepție de la regula de depunere a vaselor ceramice fiind M. 116 (care avea ca inventar opaiț, mărgelă, monedă și casetă)⁸¹. 17 complexe cu groapa arsă se caracterizează prin numere mari de piese de inventar, între cinci și 10⁸². Jaful sau neconcordanța dintre descrierea mormântului și ilustrație exclud de la bun început două morminte de inhumație în groapă (M. 59 și M. 98) din statistica întreprinsă în rândurile de față. La fel ca și complexele cu groapa arsă, mormintele de inhumație în groapă se dispun echilibrat pe paleta numerică a pieselor de inventar depuse: trei morminte cu câte o singură piesă (fără excepție vas ceramic); un complex cu două obiecte (vase ceramice); un mormânt cu trei piese (de asemenea vase ceramice)⁸³; două morminte cu câte patru piese fiecare (unde se înregistrează și singura excepție de la regula depunerii recipientelor ceramice, în cazul M. 18, caracterizat prin asocierea pieselor de podoabă cu un obiect de port și unul de toaletă). Inventarul a trei morminte de inhumație în groapă consta din numere cuprinse între minimum șase și opt piese (M. 33, M. 97 și M. 118⁸⁴). Deosebirea dintre complexele cu groapa arsă și mormintele de inhumație în groapă, pe de o parte, și mormintele de inhumație în sarcofag, pe de altă parte, nu se constată în ceea ce privește numărul pieselor de inventar, cât mai ales tipologia lor. La fel ca în cazul complexelor cu groapa arsă sau al mormintelor de inhumație în groapă, proporția numerelor pieselor de inventar depuse este echilibrată: un mormânt cu o singură piesă (recipient ceramic), patru defuncți cu câte trei sau patru piese, și alți trei decedați având ca inventar între șapte și 12 piese. Interesant de semnalat este faptul că, în cazul în care în același sarcofag erau înmormântate mai multe persoane, numărul pieselor de inventar nu era neapărat același, ci uneori înregistra diferențe extreme. Am aici în vedere M. 15, unde femeia adultă avea doar trei piese de inventar (cercei, încălțăminte și monedă), în timp ce adolescenta a fost îngropată cu numărul

75); Simion 2007a, 309 și Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 103); Simion 2007a, 311 și Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 109); Simion 2007a, 313 și Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 113).

⁷⁸ Simion 1977, 125, 130, 133; Oța 2013, 34-35, nr. 18.

⁷⁹ Simion 1984, 79; Oța 2013, 34-35, nr. 18.

⁸⁰ Simion 1984, 77; Oța 2013, 34-35, nr. 18.

⁸¹ Simion 2007a, 314-315; Oța 2013, 34-35, nr. 18.

⁸² Oța 2013, 25.

⁸³ În cazul în care se ține cont doar de mențiunile din text și nu de ilustrație, și în M. 98 s-au depus tot trei piese (vas de sticlă, monedă și cercei).

⁸⁴ Simion 1984, 77, 84 și Oța 2013, 98, nr. 16 (pentru M. 33); Simion 1994-1995, 125-126 și Oța 2013, 98, nr. 16 (pentru M. 97); Simion 2007a, 315-316 și Oța 2013, 98, nr. 16 (pentru M. 118).

maxim de piese înregistrat în cazul mormintelor în sarcofag – 15 (unguentariu de sticlă, inel, două pandantive, mărgelile, trei perechi de încălțăminte, monedă, casetă și două pixide, una din fibre vegetale, cealaltă din lemn). Deși la prima vedere situația este identică (adultă și adolescentă îngropate în același sarcofag), în cazul M. 92 numărul de piese al celor două defuncte era echilibrat: adulta (singura menționată în inscripția sarcofagului) avea șapte piese de inventar (set de podoabe alcătuit din cercei, inel, ac de păr și mărgelile, piese de port precum cataramă și încălțăminte și monedă), în timp ce adolescenta a fost înmormântată cu opt piese (două perechi de încălțăminte, monedă, posibil *codex* sau tăbliță de scris⁸⁵, casetă, doi piepteni și pixidă de lemn). Imposibil de știut, datorită jafului, în cazul M. 53, inventarul celui alt mormânt de inhumație în cutie – M. 6 (cu un singur defunct), nu conținea decât patru piese depuse intenționat (urcior, căniță, monedă și o pereche de sandale), căci cealaltă pereche de încălțăminte era purtată și ieșea astfel din sfera inventarului funerar propriu-zis, căci nu acompania mortul, ci ținea de vestimentația lui. Singurul mormânt cu resturile incinerăției pe rug depuse în urnă (M. 34) avea ca inventar un recipient ceramic, un opaiț și un pandantiv⁸⁶. Atât cât a mai fost posibil de aflat, inventarul mormintelor de inhumație și al complexelor cu rit necunoscut consta din numere mici de piese, între una (o pereche de cercei în M. 51) și trei (căniță, urcior și amforă în M. 108⁸⁷).

O primă concluzie referitoare la inventar se desprinde din rândurile de mai sus. Cel puțin în cazul necropolei de la Noviodunum, numărul de piese depus ca inventar nu pare să aibă vreo legătură specială cu tipul de mormânt. Același tip de mormânt poate să conțină fie un singur obiect, fie opt (în cazul mormintelor de inhumație în groapă), 10 (în cazul complexelor cu groapa arsă) sau 12 piese (în cazul mormintelor de inhumație în sarcofag). Chiar dacă tipul constructiv de mormânt era unul costisitor (sarcofag, de exemplu) sau relativ simplu (inhumație în groapă), piesa de inventar depusă putea fi una singură. În cazul fiecărui tip de mormânt mai des atestat la Noviodunum (complexe cu groapa arsă, morminte de inhumație în groapă sau de inhumație în sarcofag), proporția între mormintele cu numere mici (una-două), medii (trei-patru) sau mari (peste cinci) de piese este echilibrată: 14 complexe cu una-două piese, 18 complexe cu trei-patru piese și 17 complexe cu peste cinci piese în cazul complexelor cu groapa arsă; patru morminte cu una-două piese, trei sau patru morminte cu trei-patru piese și trei morminte cu peste șase piese în cazul mormintelor de inhumație în groapă; un caz cu o piesă, patru defuncți cu câte trei-patru piese și trei cu șapte sau mai multe obiecte în cazul sarcofagelor. Atât cât se poate desprinde din literatura publicată până acum, depunerea unui număr de trei sau

⁸⁵ Oța 2010, 397; Oța 2013, 239.

⁸⁶ Simion 1984, 77; Oța 2013, 75, nr. 9.

⁸⁷ Simion 2007a, 311; Oța 2013, 178, nr. 36.

patru obiecte de inventar pare mai des întâlnită (29 cazuri), în comparație cu depunerea a una-două piese (21 cazuri) sau peste cinci piese (23 cazuri), însă trebuie subliniat că diferențele numerice nu sunt accentuate.

Inventarul depus în mormintele de la Noviodunum este uniform, privit sub aspectul categoriilor de piese: recipiente ceramice, opaițe, vase de sticlă, monede, piese de podoabă, port sau toaletă (Tabel 1). Detalierea analizei inventarului pentru fiecare tip de mormânt înregistrat la Noviodunum nuanțează însă mult această aparentă uniformitate. Întrucât inventarul tipurilor de morminte de la Noviodunum a fost amănunțit analizat cu alt prilej, în rândurile ce urmează voi insista asupra comparației între categoriile de inventar înregistrate în diverse tipuri de morminte, comparație posibilă pe baza datelor publicate în monografia despre lumea funerară din Moesia Inferior.

Tabel 1. Categoriile de inventar funerar găsite în diferite tipuri de complexe funerare de la Noviodunum / *Grave-goods categories found in different types of funerary structures in Noviodunum.*

Categoriile de inventar	Complexe cu groapa arsă (cifra arată numărul de complexe)	Morminte de inhumație în groapă	Morminte de inhumație în sarcofag	Morminte de inhumație în cutie	Morminte cu resturile arderii pe rug depuse în urnă	Morminte de inhumație	Complexe cu rit necunoscut
Ceramică	76	11	4	1	1	-	2
Piese de podoabă	15	4	4	-	1	1	-
Monede	17	3	4	1	-	-	-
Piese de port	9	1	3	1	-	-	-
Obiecte de toaletă	9	2	2	-	-	-	-
Vase de sticlă	5	2	2	-	-	-	-
Opaițe	21	1 (?)	-	-	1	-	-
Obiecte de uz casnic	1	-	1	-	-	-	-
Instrumente de scris/citit	1 sau 2	-	1	-	-	-	-
Vase de metal	5	-	-	-	-	-	-
Arme	2	-	-	-	-	-	-
Scaun pliant	1	-	-	-	-	-	-
Jucării	-	-	-	-	-	1	-

Doar șapte complexe cu groapa arsă dintr-un total de 83 publicate până acum nu au conținut **recipiente ceramice**, deci vasele ceramice (76 cazuri) constituie categoria cea mai des întâlnită de inventar funerar. Cu rezervele menționate anterior, referitoare la imposibilitatea aprecierii numărului exact al vaselor ceramice în anumite complexe, datorită distrugerii prin ardere, la care se mai poate adăuga și jaful sau distrugerea complexelor, de obicei, în complexele cu groapa arsă s-au depus fie unul (12 cazuri sigure), fie două (14 cazuri sigure) recipiente, mai rar numere cuprinse între trei și opt vase (11 cazuri în total). Tipologia vaselor ceramice arată că preferința, în cazul complexelor cu groapa arsă, era acordată depunerii urcioarelor (29 complexe) și cănițelor (28 complexe), mult mai rar amforelor (nouă cazuri), castroanelor/bolurilor (opt cazuri), oalelor (trei cazuri), unguentariilor ceramice (trei complexe) și doar excepțional fructierei (un caz) și vasului-borcan, lucrat cu mâna (la fel). Aceeași predominare a recipientelor ceramice poate fi observată și în ceea ce privește mormintele de inhumație în groapă – sigur 10 morminte conțineau între unul și patru vase (cu remarcă suplimentară că datele avute la dispoziție atestă în mod aproape egal depunerea a unul/două vase – în cinci, poate șase cazuri, sau a trei/patru vase – în patru cazuri). Cănițele sunt mai des întâlnite (nouă morminte) decât urcioarele (șase cazuri), excepțional o farfurie (un mormânt) sau o amforă (la fel). Vasele ceramice sunt prezente și în inventarul celorlalte tipuri de morminte mai rar atestate la Noviodunum, precum incinerația cu resturile arderii depuse în urnă (un singur vas, urcior sau căniță) sau inhumația în cutie (două vase, urcior și căniță, în mormântul care nu a fost jefuit). Asocierea dintre urcior și căniță sau dintre urcior, căniță și amforă a mai putut fi observată și în cazul a două complexe cu ritul funerar necunoscut. Deosebirea esențială între inventarul complexelor cu groapa arsă sau al mormintelor de inhumație în groapă și inventarul mormintelor de inhumație în sarcofag pe care doar am menționat-o anterior, o voi explica acum. În cazul mormintelor de inhumație în sarcofag, depunerea recipientelor ceramice este practică, dar fără a înregistra predominarea în raport cu alte categorii de inventar vizibilă în inventarul complexelor cu groapa arsă sau al mormintelor de inhumație în groapă. În patru sarcofage din șapte al căror inventar s-a păstrat, s-au găsit câte unul (două cazuri), trei sau șase vase, ceea ce arată o altă diferență, pe lângă cea semnalată mai sus – mai precis, echilibrul între obiceiul depunerii unui vas sau cel al depunerii unor numere mult mai mari. Găsite în același număr de morminte (trei), preferința, nu foarte marcată, totuși, a depunerii urcioarelor față de cănițe este dedusă pe baza numărului exemplarelor (șase urcioare și patru cănițe). Tabloul tipologic al vaselor descoperite în mormintele de inhumație în sarcofag de la Noviodunum se completează prin oala cu două toarte (un caz).

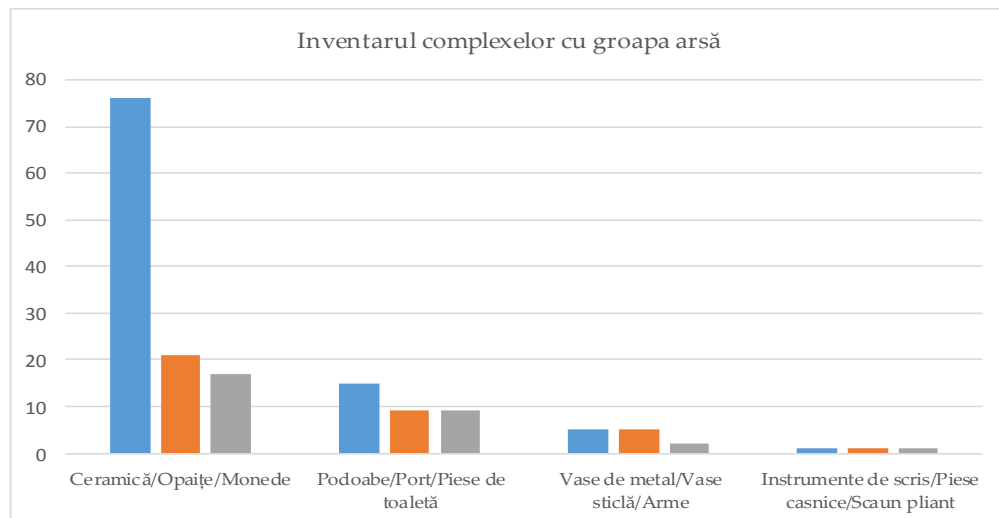
Criteriul pe care l-am urmărit în prezentarea categoriilor de inventar nu este cel al frecvenței numerice pe ansamblul celor 124 de morminte, ci cel al prezenței în cât mai multe tipuri de morminte. Așadar, deși ca frecvență numerică pe ansamblul

necropolei monedele par să ocupe locul următor după recipientele ceramice, la egalitate cu podoabele, din punct de vedere al atestării pe tipuri de morminte ele sunt inferioare totuși ca prezență podoabelor. **Piese de podoabă** se întâlnesc în 15 complexe cu groapa arsă, cu precădere în număr de una (13 cazuri), mai rar în asociere (colier și inel în M. 87; colier, cercei, inel și ac de păr în M. 104⁸⁸). Spre deosebire de complexe cu groapa arsă, unde podoabele ocupau abia locul patru ca frecvență a depunerii, în mormintele de inhumație în groapă, podoabele ocupă locul al doilea, deși la o distanță semnificativă de recipientele ceramice, fiind atestate doar patru morminte. Varietatea este redusă la doar patru tipuri de podoabe: brățări (două morminte), mărgelile (la fel), cercei (un caz), ac de păr (un caz). Deosebirea este vizibilă în ce privește inventarul mormintelor de inhumație în sarcofag, unde podoabele se întâlnesc, la egalitate cu recipientele ceramice, în patru morminte. Un singur tip de podoabă (cercei, în cazul S1 din M. 15) constituie excepția de la regula de depunere a unor adevărate seturi alcătuite din cercei, două ace de păr și mărgelile (S2 din M. 5), cercei, inel și brățară (M. 12), inel, mărgelile și pandantiv (S2 din M. 15) sau cercei, inel, mărgelile și ac de păr (S1 din M. 92). Un pandantiv s-a găsit în singurul mormânt cu resturile arderii pe rug depuse în urnă, iar cercei într-un mormânt de inhumație.

Majoritatea mormintelor cu **monede** sunt de tipul complexe cu groapa arsă (17), deși ca frecvență monedele sunt, în acest caz, pe locul trei, după vase ceramice și opaițe. În cazul sarcofagelor, depunerea monedelor este la fel de des înregistrată ca depunerea recipientelor ceramice sau a podoabelor (adică tot patru morminte). Doar trei morminte de inhumație în groapă aveau ca inventar monede, cărora li se mai adaugă un mormânt de inhumație în cutie. Interesant de remarcat mi se pare numărul monedelor depuse în fiecare mormânt. În complexe cu groapa arsă balanța înclină clar în favoarea depunerii unei singure monede (13 cazuri), spre deosebire de doar patru complexe cu câte două monede fiecare, iar situația este aceeași și în cazul sarcofagelor (cinci defuncții cu câte o singură monedă și doar unul cu patru-cinci monede). În ceea ce privește mormintele de inhumație în groapă, depunerea unei singure monede este aproape la fel de des înregistrată ca depunerea mai multora (două morminte cu câte o monedă fiecare și unul cu trei monede).

Piese de port s-au depus în nouă complexe cu groapa arsă, trei morminte de inhumație în sarcofag, un mormânt de inhumație în groapă și unul de inhumație în cutie. Diferența este clară la nivelul tipologiei pieselor: cataramă/piese de centură, nasturi și fibule în cazul complexelor cu groapa arsă, aproape exclusiv încălțăminte, cu excepția unei fibule, în cazul sarcofagelor, fibulă în mormântul de inhumație în groapă și încălțăminte în cel de inhumație în cutie.

⁸⁸ Simion 1984, 81-82 și Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 87); Simion 2007a, 309-310 și Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 104).

Grafic 1. Inventarul complexelor cu groapa arsă / *Grave-goods found in funerary structures with burnt pit.*

Deși cu o frecvență numerică mult redusă, totuși **obiectele de toaletă** se regăsesc invariabil în inventarul principalelor trei tipuri de morminte din necropola de la Noviodunum: nouă complexe cu groapa arsă (din care provin șase casete, două strigilii și o oglindă), două morminte de inhumație în sarcofag (unde s-au găsit două casete, trei pixide și doi piepteni) și două morminte de inhumație în groapă (piesele de toaletă depuse sunt casetă și pieptene).

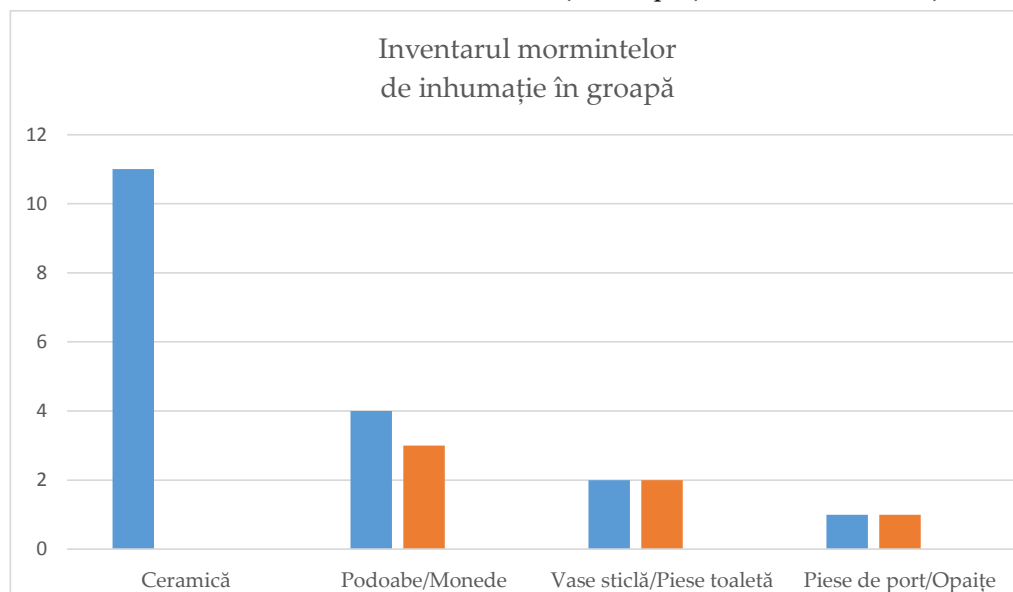
Seria categoriilor de piese descoperite fără excepție în principalele trei tipuri de morminte de la Noviodunum se încheie cu **vasele de sticlă**, depuse ca inventar în cinci complexe cu groapa arsă (de regulă câte unul, cu o excepție, unde s-au găsit două astfel de vase), două morminte de inhumație în groapă (dintre care M. 33 cu trei unguentarii) și două morminte de inhumație în sarcofag (ambele cu câte un unguentariu). În legătură cu mormintele de inhumație în sarcofag, ar mai fi de remarcat că, deși prezența vaselor de sticlă depuse ca inventar funerar propriu-zis se înscrie mai degrabă în parametri modești, cinci astfel de recipiente (dintre care au mai putut fi salvate două flacoane și un pahar) s-au găsit în afara sarcofagului M. 15, depuse în cadrul a ceea ce am denumit practici ulterioare înmormântării⁸⁹.

Deși categoria de piese de inventar cea mai bine atestată în mormintele din Moesia Inferior⁹⁰, **opaițele** sunt, cel puțin în ceea ce privește necropola de la

⁸⁹ Simion 1977, 125-132; Oța 2013, 257-258 (pentru semnificația termenului de „practici ulterioare înmormântării”), 264 (pentru situația din afara M. 15).

⁹⁰ Oța 2013, 190.

Noviodunum, apanajul aproape în exclusivitate al complexelor cu groapa arsă (21 cazuri, depuse cu precădere câte unul), cărora li se adaugă un mormânt cu resturile arderii pe rug depuse în urnă. Opaițele sunt absente ca piese de inventar în mormintele de inhumație în sarcofag, deși sunt folosite în cadrul practicilor ulterioare în cazul M. 92⁹¹. Din păcate, nu este clară situația M. 98, de inhumație în groapă, deoarece în descrierea inventarului nu este menționat opaițul, ci doar în ilustrație⁹².

Grafic 2. Inventarul mormintelor de inhumație în groapă / *Grave-goods found in inhumation burials in a pit.*

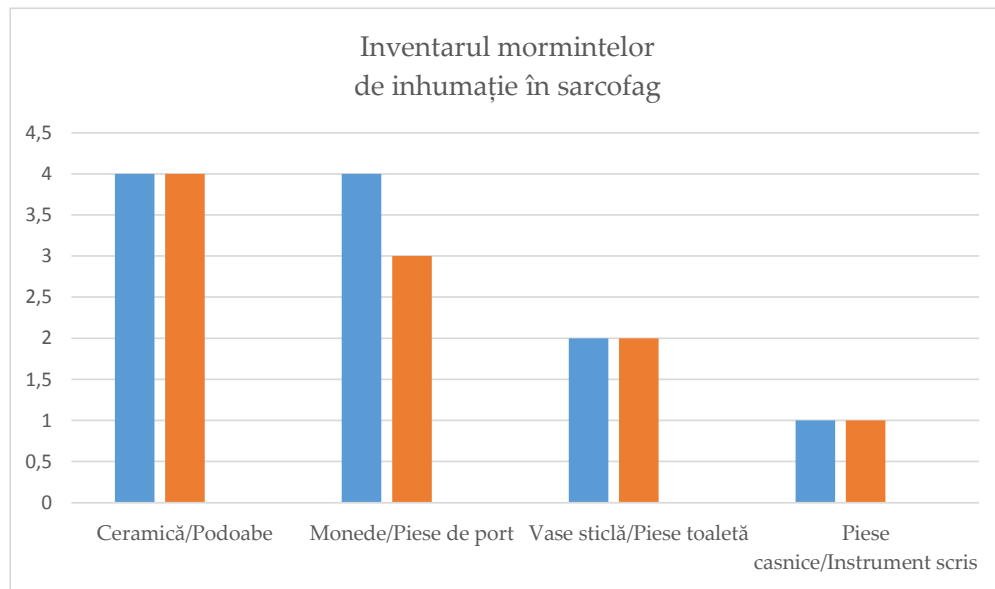
Cu excepția **pieselor de uz casnic**, care provin dintr-un complex cu groapa arsă (cuțit în M. 54) și un mormânt de inhumație în sarcofag (ac în M. 123), și a instrumentelor de scris/citit, găsite în două, posibil trei complexe (M. 92, de inhumație în sarcofag, și unul sau două complexe cu groapa arsă – M. 93 și posibil M. 88⁹³), alte patru categorii de inventar funerar sunt înregistrate doar într-un singur tip de mormânt, după cum urmează: vase de metal în complexe cu groapa arsă (cinci complexe, dintre care unul cu două vase), arme în complexe cu groapa arsă (două

⁹¹ Oța 2013, 265.

⁹² Simion 1994-1995, 126 și fig. 4c și 9e; Oța 2013, 98, nr. 16.

⁹³ Încadrarea drept călimară a vasului de bronz de formă cilindrică din M. 88 (Simion 1984, 82; Simion 1995, 224, nr. 17; Oța 2013, 34-35, nr. 18) rămâne, totuși, în absența capacului, nesigură.

cazuri), jucării în morminte de inhumație (un caz – zaruri în M. 97), scaun pliant în complexe cu groapa arsă (un caz – M. 115⁹⁴).

Grafic 3. Inventarul mormintelor de inhumație în sarcofag / *Grave-goods found in inhumation burials in sarcophagus.*

A doua concluzie despre inventarul complexelor funerare de la Noviodunum o confirmă pe cea formulată cu ocazia discuției despre numărul de piese depuse în morminte. Remarcam atunci că numărul de piese depuse nu pare să dovedească o legătură specială cu tipul de morminte. În linii generale, observația se aplică și în cazul categoriilor de inventar funerar. Indiferent de tipul de mormânt ales, categoriile de inventar alese pentru a fi depuse sunt variate. Cele opt categorii de inventar înregistrate în cazul mormintelor de inhumație în groapă (Grafic 2) sunt, în ordine descrescătoare a frecvenței, recipiente ceramice (11 morminte), podoabe (patru cazuri), monede (trei morminte), vase de sticlă și piese de toaletă (două morminte fiecare), jucării, piese de port și posibil opaițe (un caz fiecare). Tot opt categorii de inventar funerar s-au descoperit și în mormintele de inhumație în sarcofag (Grafic 3), în cea mai mare parte aceleași cu cele care provin din mormintele de inhumație în groapă, însă cu altă frecvență numerică: piese de podoabă, recipiente ceramice și monede (înregistrate în patru cazuri fiecare), piese de port (trei cazuri), vase de sticlă și piese de toaletă (câte două cazuri fiecare), piese de uz casnic și instrumente de scris (câte un caz). Inventarul complexelor cu groapa arsă (Grafic 1) cuprinde recipiente ceramice (76 complexe),

⁹⁴ Simion 2007a, 314; Oța 2013, 34-35, nr. 18.

opaițe (21 complexe), monede (17 cazuri), piese de podoabă (15 complexe), piese de port și de toaletă (câte nouă cazuri fiecare), recipiente de metal și de sticlă (cinci complexe fiecare), arme (două cazuri), instrumente de scris/citit (unul sau două cazuri), piese de uz casnic (un complex), scaun pliant (la fel). Decalajul de frecvență între recipientele ceramice și restul categoriilor este pronunțat în ceea ce privește mormintele de inhumație în groapă și complexele cu groapa arsă și aproape inexistent în cazul mormintelor de inhumație în sarcofag. Categoriile de inventar funerar sunt, în linii mari, aceleași în principalele trei tipuri de înmormântări practicate la Noviodunum: vase ceramice, podoabe, monede, piese de port și de toaletă, vase de sticlă. Excepțiile vizează piesele de uz casnic (absente în inventarul mormintelor de inhumație în groapă), opaițele (care nu au fost depuse ca inventar propriu-zis în sarcofage, posibil nici în mormintele de inhumație în groapă), vasele de metal și armele (care provin doar din complexe cu groapa arsă), instrumentele de scris/citit (găsite într-un sarcofag și în unul sau două complexe cu groapa arsă), piesele de joc (depusse într-un mormânt de inhumație în groapă) și scaunele pliante (doar într-un complex cu groapa arsă).

Ultimele observații referitoare la necropola de la Noviodunum au în vedere câteva aspecte ale ritualului funerar care au putut fi documentate în urma cercetărilor arheologice. Primul dintre aceste aspecte se referă la prezența cărbunilor, ceea ce presupune implicit arderea unor substanțe, în cănițele din M. 66 (de inhumație în groapă)⁹⁵, M. 6 (de inhumație în cutie) și M. 5 (inhumație în sarcofag), a sulfului în cănițele din M. 26 (inhumație în groapă)⁹⁶ și M. 92 (inhumație în sarcofag) sau a cărbunilor și sulfului în cănițele din M. 85 (de inhumație în groapă) și M. 54 (complex cu groapa arsă). În patru complexe cu groapa arsă s-au găsit oase de animal, care nu ar fi exclus să fi aparținut unor ofrande, mai ales că în două complexe ele nu au fost arse (M. 84 și M. 114)⁹⁷. Variatele practici ulterioare înmormântării constau în resturi ale ospețelor funerare (M. 10 și M. 75, poate și T. XXIX-A și nu ar fi exclus ca și pavajele de lângă M. 63 și M. 79 să poată fi puse în legătură tot cu ospețe funerare) sau depuneri de ceramică, uneori însoțită de opaițe sau vase de sticlă (tumulul „Bădila”, între M. 15 și M. 17 și în afara M. 15, T. XXX, M. 92, M. 115)⁹⁸. Deși presupuse de G. Simion drept construcții cu rol ritual (puțuri de ofrandă sau altare)⁹⁹, amenajările de piatră, cărămizi sau țigle din tumulii „Bădila”, T. XXVIII-A, XXXI-A, T. XXXIII-A sau T. I și T. II din

⁹⁵ Simion 1984, 80; Oța 2013, 98, nr. 16.

⁹⁶ Simion 1984, 76; Oța 2013, 98, nr. 16.

⁹⁷ Simion 1984, 81 și Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 84); Simion 2007a, 313 și Oța 2013, 34-35, nr. 18 (pentru M. 114).

⁹⁸ Oța 2013, 261, 264-266, 271, 273.

⁹⁹ Simion 1977, 123-124; Simion 1984, 78-79; Simion 1994-1995, 122; Simion 2007a, 311-312 și 314-315.

punctul „La două movile” nu cred că au vreun rol în practicile ulterioare înmormântării, și pot fi mai degrabă interpretate ca postamente pentru semnalizări ale mormintelor¹⁰⁰. Cât privește gropile foarte adânci din centrul movilelor „Bădila” și T. XXX, absența oricărui inventar nu poate decât să îndemne la prudență în ceea ce privește interpretarea lor.

La final, aș dori să atrag încă o dată atenția că rândurile de mai sus nu fost nicidecum scrise cu pretenția de a epuiza întreaga și complexa problematică legată de necropola de la Noviodunum. Citite însă în *completarea* observațiilor din monografia pe care am scris-o acum câțiva ani despre înmormântările din Moesia Inferior, sper că vor ajuta la o mai bună înțelegere a obiceiurilor funerare ale locuitorilor municipiului Noviodunum și, mai ales, vor contribui la identificarea problemelor care se cer rezolvate, fie prin cercetarea de teren, fie prin cea din depozite sau din arhiva șantierului.

Tabel 2. Re-numerotarea mormintelor / *Re-numbering of the graves*.

Numerotarea mormântului în publicația inițială	Re-numerotare
Moisil 1910	
- nenumerotat	M. 1
Alexandrescu-Vianu 1970	
- nenumerotat	M. 2
Bujor, Simion 1961	
- m. 1	M. 3
- m. 2	M. 4
- M V m 4	M. 5
- M VI m 5	M. 6
- M VI m 6	M. 7
- M XXV m 8	M. 8
- M XXVI m 9	M. 9
- M XXXI m 10	M. 10
Bujor 1960	
- m 12	M. 11
Morintz 1973 și Simion 2008, punct „La două movile” sau „Lângă drum”	
- nenumerotat	M. 12
Simion 1977, punct „Bădila”	
- m 1	M. 13
- m 2	M. 14
- m 3	M. 15
- m 4	M. 16
- m 5	M. 17
- m 6	M. 18
- m 7	M. 19
- m 8	M. 20

¹⁰⁰ Pentru argumentația detaliată, vezi Oța 2013, 275-276.

- m 9	M. 21
Simion 1984	
- M II m 1	M. 22
- M II m 2	M. 23
- M II m 3	M. 24
- M II m 4	M. 25
- M II m 5	M. 26
- M II m 6	M. 27
- M II m 7	M. 28
- M II m 8	M. 29
- M II m 9	M. 30
- M II m 10	M. 31
- M II m 11	M. 32
- M II m 12	M. 33
- M II m 13	M. 34
- M II m 14	M. 35
- M II m 15	M. 36
- M II m 16	M. 37
- M II m 17	M. 38
- M XXVII m 1	M. 39
- M XXVII m 2	M. 40
- M XXVII m 3	M. 41
- M XXVII m 4	M. 42
- M XXVIII m 1	M. 43
- M XXVIII m 2	M. 44
- M XXVIII m 3	M. 45
- M XXVIII m 4	M. 46
- M XXIX m 1	M. 47
- M XXIX m 2	M. 48
- M XXIX m 3	M. 49
- M XXIX m 4	M. 50
- M XXIX m 5	M. 51
- M XXXI m 1	M. 52
- M XXXI m 2	M. 53
- M XXXII m 1	M. 54
- M XXXII m 2	M. 55
- M XXXII m 3	M. 56
- M XXXII m 4	M. 57
- M XXXIII m 1	M. 58
- sector B M II m 1	M. 59
- sector B M II m 2	M. 60
- sector B M II m 3	M. 61
- sector B M II m 4	M. 62
- sector B M V m 1	M. 63
- sector B M V m 2	M. 64
- sector B M V m 3	M. 65

- sector B M V m 4	M. 66
- sector B M V m 5	M. 67
- sector B M V m 6	M. 68
- sector B M V m 7	M. 69
- sector B M V m 8	M. 70
- sector B M V m 9	M. 71
- sector C M I m 1	M. 72
- sector C M I m 2	M. 73
- sector C M I m 3	M. 74
- sector C M I m 4	M. 75
- sector C M I m 5	M. 76
- sector C M I m 6	M. 77
- sector C M I m 7	M. 78
- sector C M II m 1	M. 79
- sector C M II m 2	M. 80
- sector C M II m 3	M. 81
- sector C M II m 4	M. 82
- sector C M II m 5	M. 83
- sector C M II m 6	M. 84
- sector C M II m 7	M. 85
- sector C M II m 8	M. 86
- sector C M II m 9	M. 87
- sector C M II m 10	M. 88
- sector C M II m 11	M. 89
- sector C M II m 12	M. 90
- sector C M II m 13	M. 91
Simion 1994-1995	
- T XXX TP	M. 92
- T XXX T 1	M. 93
- T XXX T 2	M. 94
- T XXX T 3	M. 95
- T XXX T 4	M. 96
- T XXX T 5	M. 97
- T XXX T 6	M. 98
- T XXX T 7	M. 99
- T XXX T 8	M. 100
- T XXX T 9	M. 101
CCA campania 2003, punct „Cetate”	
- nenumerotat	M. 102
Simion 2007a, punct „La două movile”	
- T. IM 1	M. 103
- T. IM 2	M. 104
- T. IM 3	M. 105
- T. IM 4	M. 106
- T. IM 5	M. 107
- T. IM 6	M. 108

- T. I M 7	M. 109
- T. I a M 1 a	M. 110
- T. I a M 2 a	M. 111
- T. I a M 3 a	M. 112
- T. I a M 4 a	M. 113
- T. I a M 5 a	M. 114
- T. II M 1	M. 115
- T. II M 2	M. 116
- T. II M 3	M. 117
- T. II M 4	M. 118
- T. II M 5	M. 119
Simion 2008	
- „sarcofag cu capac plat”	M. 120
- „sarcofagul de copil”	M. 121
- movila de la <i>Groapa Cailor</i> primul sarcofag	M. 122
- movila de la <i>Groapa Cailor</i> al doilea sarcofag	M. 123
- movila de la <i>Groapa Cailor</i> mormânt incineratie	M. 124

BIBLIOGRAFIE

- Alexandrescu C.-G., Gugl, C. 2014, *Troesmis și romanii la Dunărea de Jos. Proiectul Troesmis 2010-2013*, Peuce, S.N. 12, 289-306.
- Alexandrescu-Vianu, M. 1970, *Les sarcophages romains de Dobroudja*, RÉSEE 8, 2, 269-318.
- Barnea, Al. 1988, *Municipium Noviodunum. Nouvelles données épigraphiques*, Dacia, N.S. 32, 53-60.
- Baumann, V.H. 1984, *Piese sculpturale și epigrafice în colecția Muzeului de istorie și arheologie din Tulcea*, Peuce 9, 207-233.
- Baumann, V.H. 2008, *Anciens témoignages chrétiens à Noviodunum*, în Ailincăi, S., Micu, C., Mihail, F. (red.), *Omagiu lui Gavrilă Simion la a 80-a aniversare*, Constanța, 219-227.
- Baumann, V.H. 2009, *Lucernele de la Noviodunum*, Peuce, S.N. 7, 217-310.
- Baumann, V.H. 2010, *Introducere în studiul ceramicii fine de la Noviodunum*, Peuce, S.N. 8, 109-146.
- Baumann, V.H., Stănică, A., Mănucu-Adameșteanu, Gh., Olariu, C., Bejenaru, L., Lockyear, K., Popescu, A., Sly, T. 2004, *Isaccea, jud. Tulcea, Noviodunum, Punct: Cetate*, CCAR. Campania 2003, 146-149.
- Bujor, E. 1960, *Pogrebal' n'ie obrjad' i v nekropole iz Noviodunuma*, Dacia, N.S. 4, 525-539.
- Bujor, E. 1963, *Renseignements nouveaux concernant les rites et le rituel funéraires dans la nécropole romaine de Noviodunum*, în *Acta Antiqua Philippopolitana. Studia Archaeologica*, Sofia, 167-169.

- Bujor, E., Simion, G. 1961, *Săpături de salvare în cimitirul roman de la Isaccea*, Materiale 7, 391-397.
- Buzdugan, C., Popovici, D., Bătrâna, L., Bătrâna, A., Murat, A. 1998-2000, *Cercetările preliminare în necropola tumulară de la Hârșova, județul Constanța*, CAMNI 11, 2, 425-455.
- Hoddinott, R. 1975, *Bulgaria in Antiquity. An Archaeological Introduction*, Londra/Tonbridge.
- Ivanov, T. 1960, *Nicopolis ad Istrum*, în: Beševliev, V., Irmischer, J. (hrsg.), *Antike und Mittelalter in Bulgarien*, Berlin, 279-287.
- Javašov, An. Iv. 1930, *Razgrad. Negovoto arheologičko i istoričesko minalo*, I, Sofia.
- Kovačeva, T. 1984, *Kăm văprosa za nekropolite na kolonija Ulpia Eskus (About the Necropolises in the Colony of Ulpia Oescus)*, *Izvestija Severozapadna* 9, 61-82.
- Matei-Popescu, F. 2010, *The Roman Army in Moesia Inferior*, *The Centre for Roman Military Studies* 7, București.
- Mihăilescu-Bîrliba, L. 2014, *La mortalité des légionnaires en Mésie Inférieure*, *SAA* 20, 171-183.
- Mihăilescu-Bîrliba, L., Curcă, R.-G., *New Perspectives on the Demography of the Roman Province Moesia Inferior*, *The Mankind Quarterly* 51, 2, 139-153.
- Mihăilescu-Bîrliba, L., Piftor, V. 2011, *L'espérance de vie, la structure d'âge et la mortalité en Mésie Inférieure et en Scythie Mineure. Un regard comparatif*, în Nikolov, V., Băčvarov, E. K., Popov, H. (eds.), *Interdisziplinäre Forschungen zum Kulturerbe auf der Balkanhalbinsel, 19-22 November 2009*, Sofia, 381-412.
- Mitova-Džonova, D. 1986, *Stationen und Stützpunkte der römischen Kriegs- und Handelsflotte am Unterendonaulimes*, în *Studien zu den Militärgrenzen Roms III. 13. Internationaler Limeskongress, Aalen, 1983*, Stuttgart, 504-509.
- Moisil, C. 1910, *Sarcofagul dela Niculițel (Dobrogea). Mormântul antic dela Măcin*, *BCMI* 3, 48.
- Morintz, S. 1973, *Les fouilles archéologiques en Roumanie (1972)*, *Dacia*, N.S. 17, 361-398.
- Nicolae, C. 1993, *Despre topografia anticului Carsium*, *Pontica* 26, 215-229.
- Opriș, I., Stoian, G., Munteanu, F., Rațiu, A., Covacef, Z., Potârniche, T., Dobrinescu, C., Pinter, Z., Herlea, S.M., Urduzia, C., Sion, A. 2012, *Capidava, com. Topalu, jud. Constanța, Punct: Cetate*, CCAR. Campania 2011, 29-34.
- Oța, L. 2010, *Instrumente de scris/citit în mormintele din Moesia Inferior*, în Căndea, I. (ed.), *Tracii și vecinii lor în antichitate. The Thracians and Their Neighbours in Antiquity. Studia in honorem Valerii Sîrbu*, Brăila, 395-405.
- Oța, L. 2013, *Lumea funerară în Moesia Inferior (secolele I-III p. Chr.)*, Brăila.
- Piftor, V. 2007-2008, *L'espérance de vie et la structure d'âge de la population féminine en Mésie Inférieure Ier-IIIe s. ap.J.-C.)*, *SAA* 13-14, 135-145.
- Radoslavova, G., Atanasov, G. 2008, *Ancient Tombs from Abrittus and Durostorum*, *CCDJ* 24, 187-199.

- Simion, G. 1977, *Descoperiri noi pe teritoriul noviodunens*, Peuce 6, 123-136.
- Simion, G. 1984, *Descoperiri noi în necropola de la Noviodunum*, Peuce 9, 75-88.
- Simion, G. 1994, *Rituri și ritualuri funerare practicate în necropola romană de la Noviodunum*, Pontica 27, 91-105.
- Simion, G. 1994-1995, *Ensemble funéraire de la nécropole tumulaire de Noviodunum (Isaccea)*, Dacia, N.S. 38-39, 121-149.
- Simion, G. 1995, *Méthodes de datation et de localisation des centres de production des bronzes romains découverts dans la région du Bas-Danube*, în Mols, S.T.A.M., Gerhartl-Witteveen, A.M., Kars, H., Koster, A., Peters, W.J.Th., Willems, W.J.H. (eds.), *Acta of the 12th International Congress on Ancient Bronzes, Nijmegen 1992*, NedArchRapp 18, 215-228.
- Simion, G. 1996, *Vase romane de bronz descoperite la Noviodunum*, Peuce 12, 113-136.
- Simion, G. 2000-2001, *Mitul lui Phaëton în iconografia unor lucrări de artă antice și medievale*, Pontica 33-34, 387-395.
- Simion, G. 2005-2006, *Gemele din colecția I.C.E.M. Tulcea*, Peuce, S.N. 3-4, 173-182.
- Simion, G. 2007a, *Noi descoperiri în necropola tumulară romană de la Isaccea (Noviodunum), jud. Tulcea*, Pontica 40, 307-338.
- Simion, G. 2007b, *Le rapport entre les tombes de la nécropole tumulaire romaine et la société de Noviodunum au IIème s. ap. J.-C.*, Istros 14, 176-194.
- Simion, G. 2008, *Sarcofagele romane din muzeul de la Tulcea*, Peuce, S.N. 6, 251-276.
- Suceveanu, Al., Barnea, I. 1993, *Contributions à l'histoire des villes romaines de la Dobroudja*, Dacia, N.S. 37, 159-179.
- Ștefan, Al. S. 1971, *Troesmis, considerații topografice*, BMI 40, 4, 43-52.
- Teodorescu, D. M., Mateescu, G. 1916, *Raport special nr. 8. Cercetări arheologice între Silistra și Turtucaia în iulie-octombrie 1915, în Raport asupra activității Muzeului Național de Antichități în cursul anului 1915 înaintat Domnului Ministru al instrucțiunii și cultelor de directorul muzeului*, București, 46-50.
- Topoleanu, F. 2010, *A. Filuminus, un producător de opaițe mai puțin cunoscut din Moesia Inferior (Dobrogea)*, Peuce, S.N. 8, 167-172.
- Torbatov, S. 1992, *Mogilen nekropol ot rimskata epoha kraj selo Sredina, Generaltoševsko (Hügelnekropole aus der römischen Zeit um das Dorf Sredina, Region General Toschevo)*, DobrSbor 9, 91-111.
- Vasilčin, I. 1990, *Mogilni grobove pri Velikovo, Dobričko (Hügelgräber beim Dorf Velikovo, Kreis Dobrič)*, Izvestija Varna 26, 33-49.